

PROFILAKTIKA INSPEKTORI TOMONIDAN FUQAROLARNING O'Z JONIGA QASD QILISH XOLATLARINI OLDINI OLISH FAOLIYATI

Atajanov O'tkir Mamatsalayeovich

Mustaqil tadqiqotchi

Nasrullaev Shoxnur Abdumansur o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kunduzgi
ta'lim 3-o'quv kursi 322-gurux kursanti*

Annotatsiya: *maqolada profilaktika inspektorining suitsid xolatlarning oldini olish, asosiy xususiyatlari, mazkur faoliyatni tartibga soluvchi normalar va ularni qo'llash amaliyoti tahlil qilinib, takomillashtirishga doir taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Bundan tashkari, profilaktika inspektorining suitsid holatlarini oldini olishga qaratilgan faoliyatining amaliy tahlili va ularga nisbatan rasmiylashtiriladigan protsessual hujjatlar, shuningdek faoliyatidagi mavjud muammo va kamchiliklar, hamda ushbu muammo va kamchiliklarni bartaraf yetish buyicha bir qator takliflar hamda xorij tajribalari o'rganib chiqilib ularni O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari asosida tahlili va bir qator taklif va mulohazalar berib o'tilgan. Yuqorida keltirib o'tilgan jihatlardan foydalangan holda ushbu faoliyatni takomillashtirish yo'nalishlari yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *profilaktika inspektori, suitsid holatlari, oldini olish, normativ-huquqiy hujjatlar, protsessual hujjatlar, amaliy tahlil, huquqiy tartibga solish, xorij tajribasi, faoliyatni takomillashtirish, kamchiliklarni bartaraf etish.*

ACTIVITIES OF THE PREVENTION INSPECTOR TO PREVENT SUICIDES BY CITIZENS

Annotation: *In the article, the main features of prevention of suicide cases of profilactics, the norms regulating this activity and the practice of their application are analyzed, proposals and recommendations for improvement are developed. In addition, the practical analysis of the activities of the organization aimed at preventing suicide cases of profilactics and the procedural documents to be formalized in relation to them, as well as a number of proposals for the elimination of existing problems and shortcomings in its activities, as well as foreign experience have been studied and analyzed them on the basis of the legislation Using the above mentioned aspects, the directions of improvement of this activity are covered.*

Keywords: *prevention inspector, suicide prevention, legal norms, procedural documents, practical analysis, legal regulation, foreign experience, activity improvement, elimination of shortcomings, public safety.*

Dunyoda o'zini o'zi o'ldirish holati o'limning kelib chiqish sabablari ro'yxatida sakkizinchi o'rinni, zo'ravonlik natijasida kelib chiqadigan o'limlar orasida esa birinchi o'rinni egallaydi.

Shuningdek, har yili bir millionga yaqin odam o'zini o'zi o'ldiradi, o'n milliondan yigirma millionga yaqin odam esa, o'zini o'zi o'ldirishga urinadi. Bu ko'rsatkich o'rtacha har 40 soniyada bir kishi o'z joniga qasd qiladi, deganidir. Shuningdek, ayrim ma'lumotlar o'z joniga qasd qilish holatlari o'tgan asrga nisbatan keskin oshganligini ham tasdiqlab turibdi.

Xususan, Markaziy Osiyo mamlakatlari miqyosida ko'radigan bo'lsak, Markaziy Osiyo tahliliy tarmog'i tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, 1990-2022-yillar davomida o'zini o'zi o'ldirish ko'rsatkichi 11 foizga oshgan.⁶⁹ Jahonda har yili 800 mingga yaqin odam o'z joniga qasd qilmoqda. 2021 yil Yovropa Ittifoqida o'z joniga qasd qilish oqibatida 47.346 kishi vafot etgan, bu o'sha yili qayd yetilgan barcha o'limlarnmng 0.9% ga to'g'ri keladi.

Bunday holatlarning aksariyati, ya'ni 79 foizi, daromad darajasi kam va o'rtacha bo'lgan mamlakatlarda uchraydi. O'z joniga qasd qilish 15-19 yoshli o'spirinlar orasida o'limlarning uchinchi eng katta sababchisidir. Bu haqda 10-sentyabr Jahonda o'z joniga qasd qilishning oldini olish kuni munosabati bilan BMTning Yangiliklar markazi tomonidan esga olindi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, erkaklar orasida o'z joniga qasd qilish holatlari zo'ravonlik oqibatida tashkil

etilgan o'lim holatlarining 50% ni, ayollarda esa 71% ni tashkil qiladi. Bundan tashqari, JSSTga ko'ra, Yevropa mintaqasidagi ko'plab mamlakatlar bu borada dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichga ega yiliga 140 ming suitsid holatlari. 2019 yilda ushbu fojiali ko'rsatkich bo'yicha Rossiya dunyoda uchinchi o'rinni egalladi. JSST⁷⁰ ma'lumotlariga ko'ra, o'z joniga qasd qilishning asosiy xavf tug'diruvchi omili sodir etilgan o'z joniga qasd qilishga bo'lgan harakat. Shu sababli, ushbu hodisa bilan kurashishning asosiy usullaridan biri bu avvalroq o'zlariga zarar yetkazishga harakat qilib ko'rgan yoki bu haqda o'ylagan odamlar haqida ma'lumot to'plash, so'ngra ularning holati va xatti-harakatlarini kuzatib borishdir.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumot to'plash va monitoring qilishdan tashqari, ta'lim muassasalari darajasida tadbirlar tashkil etish, aholi orasida alkogol va giyohvand moddalarni iste'mol qilishni kamaytirish, tibbiyot xodimlarini o'qitish va boshqa choralarni tavsiya qiladi. Yuqoridagilarni keltirilgan ma'lumotlar ishning dolzarb ahamiyat kasb etishini ko'rsatib, har bir profilaktika inspektori o'zlariga biriktirilgan hudud (mahalla)da suitsid holatlarning oldini olish, uning sabablari va sharoitlarini aniqlash va bartaraf etish faoliyati bilan jiddiy shug'ullanishini taqozo etadi.⁷¹

Suitsid (ing. suicide – o'zini o'zi o'ldirish) – kishi tomonidan kuchli ruhiy zo'riqish holatida sodir etiluvchi o'zini o'zi o'ldirish holati; shaxsda ular mavjudligida shaxsiy

⁶⁹ Okolo milliona chelovek v mire yejegovno konchayut jiznъ samoubiystvom.

ria.ru/society/20080131/98082091.html

Samoubiystva v Sentralsnoy Azii (infografika). <https://caa-network.org/file:///Network.html>.

Dunyoda har 40 soniyada bir kishi o'z joniga qasd qiladi — JSST. <https://www.gazeta.uz/uz/2020/09/14/who/>

⁷⁰ Samoubiystva v Sentralsnoy Azii (infografika). <https://caa-network.org/file:///Network.html>.

⁷¹ Dunyoda har 40 soniyada bir kishi o'z joniga qasd qiladi — JSST. <https://www.gazeta.uz/uz/2020/09/14/who/>

hayoti oliy qadriyat sifatida o'z ma'nosini yo'qotadigan o'tkir ruhiy jarohat yetkazuvchi vaziyatlar ta'siri ostida ongli ravishda hayotdan olib tashlash holati. Hozirgi vaqtda suitsidal ahloq global jamoatchilik muammosi hisoblanadi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga qaraganda yer yuzida har yili 1 mln.100 mingga yaqin odam o'z joniga qasd qilish bilan o'z hayotiga yakun yasaydi.⁷² Shubhasiz, inson ongi foniylilikni mutanosib ravishda o'zlashtirishga qodir emas, lekin, shunday bo'lsada, o'zini o'zi o'ldirish ehtimolini ko'rib chiqayotgan odam qanchalik agnostik va skeptik bo'lmasin, u beixtiyor o'limdan keyingi, hatto yanada ma'qulroq hayot mavjudligini tan oladi. O'z-o'zidan bu hali o'zini o'zi o'ldiruvchi shaxsning aqlidan tashqari fikrlashi va voqeyi bo'lmagan narsalarni afzalroq ko'rishini isbotlamaydi, lekin shu bilan bir vaqtda o'zida o'limdan keyingi hayotga bo'lgan ishonch har doim ko'plab xalqlarning madaniy-diniy udumlari predmetini tashkil qilib kelgan. Bunday holda, potentsial o'zini o'zi o'ldiruvchilar tafakkurining irratsionalligi va xayoliyligi tushunarli bo'ladi. O'zini o'zi o'ldirish hodisa sifatida quyidagi tarkibiy elementlar bilan tavsiflanishi mumkin. Birinchidan, bu qotillik. Ko'p tillarda uning tub, tashkil qiluvchi so'zi "qotillik" hisoblanadi. Biroq, atamaning ikkinchi qismi - "o'zini o'zi" so'zi insonning o'zi tomonidan sodir etilgan qotillikni nazarda tutadi. Boshqacha qilib aytganda, qotil va qurbon bir kishining o'zi bo'lgan vaziyat yuzaga keladi. Demak, o'zini o'zi o'ldirishni o'limning uchta ajralmas elementi: o'lish elementi, o'ldirish elementi va qotillik qurboni elementini anglatuvchi o'ziga xos turi deb hisoblash mumkin. Ba'zan odamlar o'zlarini yashashning qiyinligi va imkoniyatsizligi sabab bo'lgan ekstremal vaziyatlarda: masalan, kontsentratsion lagerlardagi shafqatsiz sharoitlarda, qiynash, azoblash, xo'rlash va ochlik ta'siri ostida o'zlarini o'ldirishga urinadilar. O'zini o'zi o'ldirish to'g'risida fikrlarga shuningdek, chidab bo'lmaydigan og'riq beruvchi og'ir, davosiz kasalliklar – saraton va ba'zi boshqa kasalliklar ham olib kelishi mumkin. Agar bunda ong xiralashmasdan qolgan bo'lsa, unda azobuqubatlarga barham berish haqida tabiiy istak paydo bo'ladi. Ko'pincha o'zini o'zi o'ldirishlar va ularning urinishlari turli depressiyalar, psixologik va ijtimoiy omillarga bog'liq. Ulardan eng ko'p tarqalgani yolg'izlik, sherigi yoki yaqin kishisini yo'qotish, muvaffaqiyatsizlik yoki toptalgan mavqei, obro'sizlantiruvchi vaziyat, hayotiy manbaini yo'qotish, bankrotlik va hokazolardir. Demak, o'zini saqlash instinktining buzilishi va o'zini o'ldirish istagi, bir tomondan sub'ektning ruhiy faoliyatidagi qanday o'zgarishlar chuqur affektga olib kelishiga, ikkinchi tomondan esa - ijtimoiy shart-sharoitlar va shaxsning individual xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Aslida, hishayajonli–affektiv ta'sirchan registrni "yoqib qo'yish" nafaqat ruhiyatning chuqur, balki onggacha bo'lgan yanada yuqoriroq darajadagi tuzilmasidan kelib chiqadi. Shunday qilib, bu o'rinda his-hayajonli ta'sirchanlikning murakkab apparati mavjudligi to'g'risida so'z yuritish mumkin. Bu ta'sirchanlikning darajalari chuqurroq (qo'rquv, xavotir, nafrat, qahr-g'azab, quvonch, baxt) yoki nozikroq (qayg'u, g'amginlik, estetik tashvishlar va hokazolar) bo'ladi.

Ma'lumki, odam ma'lum darajada o'zining ichki dunyosini yaratadi va shuning uchun o'zini o'zi o'ldirish haqida qaror qabul qilishning boshlang'ich nuqtasini aniqlash

⁷² Qarang: <http://lossofsoul.com/DEATH/suicide/statistic>.

muhimdir. Agar dinamikadagi qaror qabul qilish jarayonini modellashtirishga harakat qilsak, unda ko'p narsa vaziyatdan chiqishning iloji yo'qligini oqlash bilan bog'liq bo'ladi. Boshqacha aytganda, g'ayriixtiyoriy, ko'p holda - irratsional turtkiga bo'ysuna turib, odam uni batamom oshkora – ratsional sabablar bilan oqlashga harakat qiladi. Biroq, mazkur holatda g'ayriixtiyoriy o'zini o'zi o'ldirish fikri tashqi, oshkora omillar tahlilidan ko'ra ancha muhimroq bo'ladi.

Suitsidal xulq-atvorli shaxslarning aksariyat qismi uchun kishining hodisalarga ta'sirchanligi turlicha ekanligi xosdir. K.Menninger tomonidan keltirilgan misollarga murojaat qilamiz: qiz soch turmagi ko'ngildagidek chiqmaganidan so'ng o'zini o'ldiradi; erkak kishi uni golf o'ynash imkoniyatidan mahrum etilganidan so'ng hayotidan voz kechadi; ayol ikki marta poezdga kech qolganidan keyin o'zini o'zi o'ldirishga ahd qiladi; bola sevimli kanarekasining o'limini ko'tara olmay, o'zini o'ldirishga qo'l uradi. Ta'sirchanlikning bir xil emasligi o'zini o'zi o'ldirishni sodir etayotgan shaxsning hissiy yoki ruhiy jihatdan yetilmaganligi va yetilmay qolganligi (infantilligi) bilan belgilanadi.

O'zini o'zi o'ldirishni o'rganishlar shuni ko'rsatdiki, ularning soni ortishi yosh davrlari, jinsi, ijtimoiy ahvoli va hokazolar va lekin birinchi navbatda – kishi shaxsiyatining xususiyatlariga bog'liq. Erkaklar orasida o'zini o'zi o'ldirish soni ayollarga nisbatan ko'proq kuzatiladi. Shu bilan bir vaqtda erkaklar o'zini osish, o'qotar qurol ishlatish kabi «ishonchliroq» bo'lgan usullarni qo'llasa, ayollar ko'proq katta dozada dorilar qabul qilishni afzal ko'radilar, ya'ni ular go'yo o'zlarining o'limdan keyingi tashqi ko'rinishlari haqida qayg'uradilar. Erkaklar orasidagi o'zini o'zi o'ldirishning maksimal soni o'spirinlik yoshiga (16-18 yosh) to'g'ri keladi, bu yoshda ko'pincha ma'naviy mezonlar va da'volar ortishi kuzatiladi, ayollarda esa – klimaks davriga (40-45 yosh), yuqori darajada asabiylik va kayfiyat o'zgarishi, qarilikning ilk alomatlari paydo bo'lishi, ayrim 87 umidlarning yo'qolishi bilan boruvchi organizmning fiziologik qayta tuzilishi sodir bo'ladigan davrga to'g'ri keladi.⁷³

Ijtimoiy omillar orasida o'zini o'zi o'ldirishning qishloq joylariga nisbatan ko'proq yirik shaharlarda sodir etilishi, professional va ijtimoiy maqomga bog'liqligini ta'kidlash mumkin. Ayni vaqtda o'zida o'zini o'zi o'ldirishlar soni Shvetsiya, Yaponiya kabi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda Osiyo va Afrikaning qoloq davlatlaridagiga nisbatan ancha ortiqdir.

O'z joniga qasd qilishning biologik determinantlari orasida shu holatni ta'kidlash zarurki, ruhiyati og'ir buzilgan odamlar ruhan sog'lom individlarga nisbatan ko'proq o'zini o'zi o'ldirishni sodir etadilar.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, o'z joniga qasd qilish shaxsning ijtimoiy-ruhiy dezadaptatsiyasi natijasi hisoblanib, bunda odam ushbu yuzaga kelgan sharoitlarda bundan buyon o'zi uchun mavjud bo'lish imkoniyatini ko'rmaydi. Shaxs dezadaptatsiyasining ehtimoliyligi jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy beqarorlik davrlarida ob'ektiv ravishda ortadi, bu esa o'zini o'zi o'ldirish statistikasida o'zining haqiqiy aksini topadi. Ayniqsa, ijtimoiy ko'tarilish pasayish bilan almashganda «umidlarni yo'qotish

⁷³ Qarang: Ambrumova A.G., Pustovalova L.I. Semeynaya diagnostika v suitsidologicheskoy praktike. – M., 1983. 92

vaqti» keskin bo'lib qoladi, bu esa jamiyat ongining krizisini chuqurlashtiradi, jamiyat a'zolariga zulmkor ta'sir o'tkazadi va uning zaifroq a'zolarining ixtiyoriy ravishda hayotdan voz kechishiga yordam beradi. Bu esa tanazzulni boshidan o'tkazayotgan va rivojlanish istiqboliga ega bo'lmagan jamiyatda ko'proq namoyon bo'ladi. Dezadaptatsiyaning keskin holati og'ir kasalliklar, hayotdagi omadsizliklar, yaqin odamini yo'qotish oqibatida yuzaga kelishi mumkin. Har qanday holatda shaxsning ijtimoiy-ruhiy dezadaptatsiyasi og'irligi va chuqurligini baholashning uchta tarkibiy qismini ko'rib chiqish mumkin:

- odatiy turmush sharoitlarining jiddiy buzilishi;
- ularning inson tomonidan talqin qilinishi (hayotiy sinish, ilojisiz vaziyat, shaxsiy halokat yoki og'ir, lekin o'tib ketuvchi holat);
- moslashish uchun istak yoki harakat qilishga tayyorlik (hayotdan charchash, «hayotni qayta boshlash»ni istamaslik, bu haqda kelgan fikrdan nafratlanish yoki hayotiy yo'nalishlarini qayta ko'rib chiqishga tayyor turish, vaziyatni uddalash).

O'zini o'zi o'ldirish o'z ahamiyati va psixologik sabablariga ko'ra farqlanadi. Ular negizida ko'pincha ongli yoki ongsiz ravishda yaqin insonlariga bo'lgan tuyg'uga yoki jamoatchilik fikriga apellyatsiya-sabab, atrofdagilardan yordam va madad olishga intilish yotadi. Bu holda o'z joniga qasd qilish harakatlari namoyishkorona tus olishi, haqiqiy yoki taqlid bo'lishi yoki shantaj (qo'rqitish) bo'lishi mumkin. Ular ko'pincha birovning ko'zi oldida yoki birontasi kelib qolishidan bir necha daqiqa oldin sodir etiladi, ularning usuli ko'pincha jiddiy tahdidni ifodalamaydi – uncha ko'p bo'lmagan miqdorda dori tabletkalari qabul qilinadi, teri uncha chuqur bo'lmagan darajada kesiladi, ingichka yoki eski arqon qo'llaniladi, eshiklar ochiq qoldiriladi.

O'z joniga qasd qilish borasidagi fikrlar (tasavvurlar, tashvishlar) hayotning qadri, mazmuni yo'qligi to'g'risidagi passiv mulohazalar ("yashashga arzimaydi", "hayotda baxt yo'q", "yashamayapsan, balki mavjudsan, xolos»), shuningdek o'z o'limi mazmunidagi tasavvurlar, fantaziyalar, lekin o'zini hayotdan mahrum qilish emas ("o'lsam yaxshi bo'lardi", "uxlab qolsam va uyg'onmasam"). O'z joniga qasd qilish borasidagi fikrlar me'yorida deyarli hamma odamlarda biron-bir ziddiyat yoki ruhiy shikastlovchi hodisa hal bo'lmasligini anglaganda paydo bo'ladi, lekin ular o'z joniga qasd qilish an'alariga o'tmaydi. O'z joniga qasd qilish an'alariga (maqsadlar, niyatlar) - faol va jiddiy mulohazalar, o'z joniga qasd qilish rejasini ishlab chiqish, o'zini o'zi o'ldirishni sodir qilish usullari, vaqti, uni sodir qilish joyini belgilashni kiritish mumkin.

Tashqi axloqda o'z joniga qasd qilish maqsadini bevosita amalga oshirish niyati namoyon bo'lishi mumkin. Deyarli hamma o'z joniga qasd qiluvchilar bu davrda u yoki bu shaklda o'z joniga qasd qilish maqsadini yaqinlari, do'stlari yoki hamkasblaridan kimgadir ishora yoki hazil shaklida (o'z joniga qasd qilish ko'rinishlari) namoyon qilishi mumkin. Holbuki ularning qariyb 15 % ga yaqini buni ochiq va oshkora qilishadi. Odatda, o'z joniga qasd qilish maqsadining ochiqchasiga aytilishi atrofdagilar tomonidan namoyishkorona-shantaj qilish deb qabul qilinadi yoki umuman e'tiborga olinmaydi. Biroq ularga past baho bermaslik kerak. Barcha holatlarda bunday fikrlar mavjud

bo'lganda, mutaxassis maslahati talab etiladi. O'z joniga qasd qilish an'analarining o'z joniga qasd qilish ko'rinishlariga o'tishi qarorni bevosita amalga oshirishga – o'z joniga qasd qilishga urinishni sodir etishga chaqiruvchi iroda komponentining (tarkibiy qismining) maqsadiga qo'shilishdan darak beradi. O'z joniga suiqaqd qilish (urinish) - o'zini o'zi o'ldirish yoki shantaj yo'li bilan hayotdan ketish maqsadida o'zini hayotdan mahrum qilish vositalari orqali ongli ravishda ish ko'rishdir. O'zini o'zi o'ldirishga urinishlar o'zini o'ldiruvchiga bog'liq bo'lmagan, ya'ni o'limga olib kelmaydigan jarohat, arqonning uzilib ketishi, o'z vaqtida ko'rsatilgan tibbiy, reanimatsion yordam va shu kabilar sababli har doim ham o'lim bilan yakun topavermaydi. Biron-bir a'zoni jarohatlash – ma'lum yakuniy maqsadlar bilan (xizmatdan bo'shash, jinoiy javobgarlikdan qochish, nogironlik bo'yicha nafaqa olish, sug'urta) qasddan o'ziga jarohat yetkazish. Ba'zan bunday harakatlar yaqqol namoyon bo'lgan ruhiy affekt holatidagi shaxslar tomonidan sodir qilinadi va shaxs ruhiy azoblarining yengillashishiga yo'l sifatida xizmat qilishi mumkin. (Ko'pincha bu bilaklar sohasini kesishda ifodalanadi). Boshqa holatda biron-bir a'zoni jarohatlash ruhiy bemor shaxslar tomonidan vasvasali sabablarga ko'ra sodir etilishi mumkin. Namoyishkorona-shantaj maqsadida o'ziga jarohat yetkazish harakatlari, biron-bir a'zosiga jarohat yetkazishda noto'g'ri mo'ljal olish, ehtiyotsizlik yoki tasodif oqibatida halokatli bo'lishi va o'lim bilan yakunlanishi mumkin.

Presuitsid-o'z joniga qasd qilish fikriga kelishdan uni ro'yobga chiqarishga urinishgacha bo'lgan vaqt oralig'i, ya'ni o'z joniga qasd qilishdan oldingi ruhiy holatning o'zidir. Presuitsid deganda, aksariyat psixologlar shaxsning o'z joniga qasd qilish aktini sodir etishning me'yoriga nisbatan yuqori ehtimolini shart qiluvchi holatini nazarda tutadilar. Uning davomiyligi daqiqalar (o'tkir presuitsid) yoki oylar (surunkali presuitsid) bilan hisoblanishi mumkin⁷⁴.

Postsuitsid - o'z joniga qasd qilishdan keyingi holat yoki postsuitsidal davr.

Suitsidal xavf - bu shaxsning o'zini o'zi o'ldirishga potentsial ravishda tayyorligi, shaxsning o'z joniga qasd qildiruvchi va o'z joniga qasd qildirishga olib kelmaydigan omillarning nisbatidir. ⁷⁵

Xarakterida senzitiv-shizoid xislatlar: odamovilik, kamgaplik, vazminlik, norasmiy aloqalar o'rnatishning qiyinligi, ko'proq guruhli emas, balki yakka faoliyatga moyillik va, kamtarlik, ziddiyatsizlik, tajovuzkorlikning uncha yuqori bo'lmagan darajasi, yuqori sezuvchanlik, jizzakilik ustun bo'lgan shaxslarning armiyada dezatapsiyalanish ehtimoli kuchlidir. O'zlarining intizomlilik, ijrochiligiga qaramay, ular jamoada past mavqega ega bo'ladilar, hamkasblar orasida uncha mashhur bo'lmaydilar, mayda birlashgan guruhlariga kirmaydilar, faqat bir-ikki hamkasblari bilan yaqin bo'ladilar, ba'zan umuman do'stlari bo'lmaydi, o'zlariga qo'mondonlarining e'tiborini jalb qilmaydilar. Pirovard natijada bu jamoa va alohida harbiy xizmatchilar tomonidan ruhan ajratib qo'yilishiga, chetlatilishiga va tajovuzkorlikka olib keladi. Bo'linmada samarali tarbiyaviy ishlar olib

⁷⁴ Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. - T., 2018. - 487- b.

⁷⁵ Vena deklaratsiyasi va harakatlar platformasi, 1993 y

borilmasa, bunday askarlarda tushkunlik, g'amginlik, ilojsizlik holati kuchayadi, o'ziga baho berishi va o'zini hurmat qilish tuyg'usi pasayadi, bu esa o'zini o'zi o'ldirish to'g'risida qaror qabul qilishga moyillik tug'diradi.

O'z joniga qasd qilish genezisida oilaning, kishiga eng yaqin ijtimoiy muhitning rolini hisobga olmaslik mumkin emas. Erxotin, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro oilaviy munosabatlar xarakteri shaxsning ijtimoiy-ruhiy dezadaptatsiyasi rivojlanishida favqulodda ahamiyatga ega. Oila ichidagi muhit shaxsning suitsidogen ko'rinishlarini samarali qoplash, silliqashtirishga qodir, lekin kuchaytirishi yoki hatto qo'zg'atishi mumkin.

O'zini o'zi o'ldirishga undovchi oilaviy omillar:

- yosh bolaligida otaning yo'qligi;
- ota-ona oilasida onaning bolaga e'tiborining yetishmasligi;
- ota-onalar nufuzining yo'qligi;
- oiladagi matriarxal uslubdagi munosabatlar;
- hissiy portlashlar va bolaga jismoniy jazo berish yordamida o'zini ko'rsatishga intilayotgan zaif katta odamning haddan ortiq avtoritarligi;
- ajrashgan oilalar;
- ota-onalari yoki yaqin qarindoshlari o'z joniga qasd qilgan yoki o'z joniga qasd qilishga uringanlar.⁷⁶

Shu bilan qatorda o'zaro munosabatlar uslubi o'zini o'zi o'ldirishning potentsial xavfini yuzaga keltiruvchi ijtimoiyruhiy turdagi oilalarning ma'lum turlarini ajratish lozim:

1. Dezintegriatsiyalangan oila. Bunday oila a'zolarining xos xususiyatlari a'zolarining alohidaligi, munosabatlarning rasmiyligi, ular o'rtasida hissiy muloqotining mavjud emasligi hisoblanadi;

2. Superintegratsiyalangan oila. Bir-biriga benihoyat o'rganib qolgan, hatto bir-biridan alohida yashashni xayollariga ham keltira olmaydigan oila a'zolarining shaxsiy mustaqilligi tuyg'usining buzilishi; bunday oila a'zolaridan birortasining o'limi boshqasining umuman ojizligini yaqqol ko'rsatib qo'yadi.

3. Noittifoq oila. A'zolarining maqsadlari, ehtiyojlari nomuvofiqligi, umumiylik va kelishuvchanlikda birgalikda yondashuvning yo'qligi, shaxsiy manfaatlar va odatlardan voz kechishni istamasligi bilan tavsiflanadi. Qabul qilingan me'yorlarni kelishtirish bu yerda kim uchundir frustratsiya bilan bog'liq majburlash xususiyatiga ega bo'ladi. Birining ikkinchisiga o'z odatlarini majburan qabul qildirishga, axloqini o'zgartirishga, uning uchun ma'qul bo'lmagan hayotiy yo'nalishlarga mos ravishda o'zini tutishga majburlashga doimiy ravishda harakat qilishi bunday oilada xavfli vaziyatni yuzaga keltirishi mumkin.⁷⁷

4. Yopiq o'ziga to'q oila. Uning a'zolari uchun oila kuch sarflashning asosiy sohasi, hayotning yagona mazmuni hisoblanadi, qolgan hammasi – ish, oiladan tashqari

⁷⁶ Qarang: Ambrumova A.G., Pustovalova L.I. Semeynaya diagnostika v suitsidologicheskoy praktike. – M., 1983. 92

⁷⁷ Xotin-qizlar huquqlarini xalqaro himoya qilish. Muallifning avtoreferati. dis. yuridik fanlar. nomz.

- Petrozavodsk, 2001. - S. 5

munosabatlar va boshqalarga faqat oila farovonligini qo'llab turish va ta'minlash vositasi sifatida qaraladi. Hayot faoliyatining asosiy sohasi – oiladagi biron-bir tanglik uning a'zolari uchun o'z joniga qasd qilishga olib keluvchi xavfli vaziyatga aylanishi mumkin.⁷⁸

5. Konservativ oila. O'zgaruvchan tashqi shart-sharoitlarga moslashishga qodir emaslik asosiy xususiyatlari hisoblanadi. Agar bunday oilaning a'zosi ushbu oiladan tashqaridagi nizoga aralashib qolgan bo'lsa, uning boshqa a'zolari konservativ yo'lyo'riq tufayli unga yordamga kela olmaydilar va ziddiyatdan uzoqroq turadilar yoki raqib tarafiga o'tib oladilar. Bunday vaziyat xoinlik deb qabul qilinishi va nizoga aralashgan oila a'zosining o'zini o'zi o'ldirishiga olib kelishi mumkin.⁷⁹

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон) <https://lex.uz/docs/6445145> (Мурожаат вақти: 08.10.2024й)

2. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни. (Мурожаат вақти: 08.10.2024й)

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлаштириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - 2017. - № 6. - 70-м. (Мурожаат вақти: 08.10.2024й)

4. Мирзиёев Ш.М. Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жинойтчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президент Фармони – 2021(Мурожаат вақти: 08.10.2024й)

5. Шавкат Мирзиёев. «Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови ». Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган танталали маросимдаги маърузаси./ Халқ сўзи. - 2016. -№ 243(6678) Б. 1-3(Мурожаат вақти: 08.10.2024й)

6. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., «Ўзбекистон», 2016. – 56 б. (Мурожаат вақти: 08.10.2024й)

7. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.– Т.,»Ўзбекистон»,2017.–48 б. (Мурожаат вақти: 08.10.2024й).

8. 2022 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони. (Мурожаат вақти: 08.10.2024й).

⁷⁸ Chebotareva A.S. Ayollar huquqlarini xalqaro himoya qilish. Muallifning avtoreferati. dis.yuridik fanlar.nomz. - Moskva, 1994. - S. 5.

⁷⁹ БМТ ВА қарори 70/1 "Bizning dunyomizni o'zgartirish: 2030 yilgacha barqaror rivojlanish kun tartibi" (A / RES / 70/1)

9. Атажанов Ў. М. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАР //World scientific research journal. – 2023. – Т. 12. – №. 2. – С. 81-89.
10. Атажанов Ў. Шаҳар ҳудудида жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича профилактика инспектори фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишнинг бугунги ҳолати ва ўзига хос хусусиятлари //Актуальные вопросы обеспечения прав женщин и предотвращения насилия в семье в Узбекистане. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 24-30.
11. Майор А. Ў. М. ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ МАҲАЛЛА ФУҚАРОЛАР ЙИҒИНЛАРИДАГИ ҲИСОБОТ БЕРИШ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 11. – №. 6. – С. 117-121.
12. Адхамов, Зафар. "ҚАДИМГИ ТАЪЛИМОТЛАРДА ИЛГАРИ СУДЛАНГАН ШАХСЛАР ЎРТАСИДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ПРОФИЛАКТИКАГА ОИД ЁНДАШУВЛАР." Академические исследования в современной науке 4.13 (2025): 189-193.
13. Қадамович Б. Ҳ. ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ТАРБИЯСИ ОҒИР БЎЛГАН ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР БИЛАН ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЕТИШ БЎЙИЧА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – Т. 4. – №. 4-1. – С. 95-100.
14. Ганиев Ф. Т., Давлетов Ф. О. У. РАБОТА ИНСПЕКТОРА ПРОФИЛАКТИКИ С БЕЗНАДЗОРНЫМИ И БЕСПРИЗОРНЫМИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПРОБЕЛЫ НА ПРАКТИКЕ //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 1. – №. 16. – С. 179-182.
15. Адхамов, Зафар Акбарович. "ШАХСЛАРНИ ЗЎРАВОНЛИК ХУЛҚ-АТВОРИНИ ЎЗГАРТИРИШ БЎЙИЧА ТУЗАТИШ ДАСТУРИДАН ЎТКАЗИШДА ДИНИЙ УЛАМОЛАР БИЛАН ҲАМКОРЛИКНИНГ АҲАМИЯТЛИ ЖИҲАТЛАРИ." THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY 2.20 (2024): 114-117.
16. Адхамов, З. А. (2025). ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ НАЗОРАТ-ЛИЦЕНЗИЯ ҚОИДАЛАРИГА РИОЯ ЭТИЛИШИНИ ТАЪМИНЛАШ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(2-2), 165-172.
17. Мустофақулов Б. А. Ў., Шодмонов Д. Э. Ў. ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ПАТРУЛ-ПОСТ ХИЗМАТИ ВА ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШ БЎЛИНМАЛАРИ БИЛАН ЎЗARO ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2025. – Т. 2. – №. 4. – С. 47-51.
18. Ниматов Ш. Н. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳозирги кундаги долзарб масала сифатида //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 136-140.

19. Ниматов Ш. Н. Вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳозирги кундаги долзарб масала сифатида //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 136-140.